

Lagutskottets betänkande

1984/85:28

om vissa åldersgränser

Sammanfattning

I betänkandet behandlas en motion (m) om sänkning av åldersgränsen 16 år i föräldrabalken och en motion (m) om samordning av olika åldersgränser med myndighetsåldern.

Motionerna avstyrks av utskottet på grund av bl. a. att de olika åldersgränserna fyller skilda syften.

Motionerna

I motion 1984/85:586 av Hugo Hegeland (m) yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring av eller tillägg till 9 kap. 3 § och 15 kap. 12 § föräldrabalken i enlighet med vad som anförs i motionen.

Motionären framhåller att enligt de nämnda lagrummen har en underårig som fyllt 16 år rätt att bl. a. förfoga över egen arbetsinkomst och under viss förutsättning över egendom som han ärvt. Enligt motionären kom 16-årsgränsen till när myndighetsåldern var 21 år. När myndighetsåldern sänktes till 18 år skedde ingen motsvarande justering av 16-årsgränsen och motionären anser det befogat att en sänkning av denna gräns till 13 år sker nu.

I motion 1984/85:839 av Mona Saint Cyr (m) yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådana författningsförändringar, att ett entydigt myndighetsbegrepp gäller i alla sammanhang i vårt samhälle.

Motionären erinrar om att trots att myndighetsåldern numera är 18 år, gäller en mängd andra åldersgränser för exempelvis inköp av varor på Systembolaget, för studiemedelstildelning m. m. Enligt motionären är det svårt att finna några oantastliga skäl som kan motivera en differentierad myndighetsålder. Enligt motionären bör åldersgränsen för olika rättigheter och skyldigheter vara enhetlig och inte bli föremål för olika manipulationer, t. ex. av valtaktiska skäl.

Allmän bakgrund

Enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken (FB) är den som inte fyllt 18 år (underårig) omyndig och får inte själv råda över sin egendom och ingå förpliktelser såvida inte annat är föreskrivet i lag. Av 6 kap. 12 § FB följer att en underårig inte utan vårdnadshavarens samtycke får träffa avtal om anställning eller annat arbete. Den underårige får emellertid själv säga upp avtalet och, om han eller

hon fyllt 16 år, avtala om nytt arbete av liknande art utan nytt samtycke. I 9 kap. 3 § FB stadgas att den som fyllt 16 år själv får råda över sin arbetsinkomst. Enligt 9 kap. 4 § får underårig som fyllt 16 år i viss utsträckning förfoga över egendom som tillfallit honom genom testamente med villkor att han själv skall råda över egendomen. I 15 kap. 13 § och 9 kap. 5 § finns bestämmelser om möjlighet för underårig att driva näring. I princip gäller att underårig endast får driva näring om han fyllt 16 år och har förmyndarens tillstånd. Har han sådant tillstånd får han med viss inskränkning företa sådana rättshandlingar som faller inom området för rörelsen.

Myndighetsåldern 18 år har gällt sedan den 1 juli 1974. Dessförinnan var myndighetsåldern 20 år och längre tillbaka 21 år. I samband med ändringen av myndighetsåldern (prop. 1974:144, LU 1974:12) sänktes också åtskilliga andra 20-årsgränser, bl. a. i ärvdabalken, rättegångsbalken, arvs- och gåvoskattelagstiftningen, religionsfrihetslagen, lagen om allmän försäkring och den dåvarande barnvårdslagstiftningen. Principen vid prövningen av de olika åldersgränserna var att en anpassning till den nya myndighetsåldern skulle ske överallt där det inte fanns särskilda skäl för annat. År 1974 sänktes också rösträttsåldern till 18 år.

Ett flertal författningar innehåller åldersgränser som avviker från myndighetsåldern. Här kan som exempel nämnas att enligt 7 kap. 1 § FB föräldrar är underhållsskyldiga mot barn även efter det barnet fyllt 18 år om barnet då går i skolan, dock längst till dess barnet fyller 21 år. Nära samband med underhållsreglerna har bestämmelserna om bidragsförskott. Enligt lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande kan sådant bidragsförskott lämnas till och med juni månad det år barnet fyller 20 år. Föräldrarnas underhållsskyldighet mot barn över 18 år påverkar också studiestödssystemet. Efter en ändring år 1983 i studiestödslagen (1973:349) gäller numera att rätten till återbetalningspliktiga studiemedel för gymnasiestuderande mellan 18 och 20 år i allmänhet skall prövas mot föräldrarnas ekonomi. Som ytterligare exempel på en från myndighetsåldern avvikande åldersgräns kan nämnas lagen (1977:293) om handel med drycker enligt vilken en 20-årsgräns gäller för rätten att köpa spritdrycker, vin och starköl.

Vissa tidigare riksdagsuttalanden

I proposition 1974:44 med förslag till sänkning av myndighetsåldern framhölls beträffande behovet av konsekvensändringar i annan lagstiftning att den principiella utgångspunkten varit att en anpassning nedåt borde ske överallt där den dåvarande åldersgränsen i väsentlig grad påverkats av den gällande myndighetsåldern. Om det på något område funnits speciella skäl att behålla 20-årsgränsen, föreslogs däremot inte någon ändring bara för att vinna likformighet. I vissa fall hade resultatet av pågående utredningar ansetts böra avvaktas, innan slutlig ståndpunkt togs till om berörda åldersgränser borde ändras.

Vid behandlingen av propositionen (LU 1974:12) godtog utskottet för sin del de i propositionen förordade principerna. Utskottet erinrade om att dessa väl stämde överens med det synsätt som utskottet vid 1973 års riksdag (LU 1973:31) givit uttryck för vid behandlingen av en motion om översyn av gällande åldersgränser för barn och underårig. Utskottet hade då anfört att man i det fortsatta lagstiftningsarbetet borde eftersträva så enhetliga åldersgränser som möjligt, dock att en samordning av dessa inte fick bli ett självändamål utan att varje åldersgräns måste bestämmas så att den verkligen tillgodoser det syfte som den avser att tjäna.

Utskottet tillstyrkte de i propositionen föreslagna lagändringarna och avstyrkte motionen om att åldersgränsen i vissa ytterligare författningar skulle sänkas.

Vid 1975/76 års riksmöte behandlade utskottet en motion om samordning av olika åldersgränser för barn och ungdom. I sitt av riksdagen godkända betänkande LU 1975/76:9 avstyrkte utskottet bifall till motionen. Utskottet framhöll att det i lagstiftningen förekommer en rik differentiering av åldersgränserna. En närmare granskning av de skilda åldersgränserna och deras tillkomst gav enligt utskottet vid handen att de i regel bestämts först efter särskilda överväganden. Att det därvid uppstått ett system med olika åldersgränser kunde förklaras av att åldersgränserna inom olika områden har så väsensskilda syften. I vissa fall skall de vara avgörande för barns och ungdoms rättsliga handlingsförmåga och rättsliga ansvarighet för sina handlingar, medan de i andra fall tillkommit för att ge barn och ungdom ekonomisk och social trygghet. Understundom hade barnens fysiska utveckling varit bestämmande för åldersgränsen och ibland hade den fastställts under hänsynstagande till den ålder då barnen normalt nått en viss psykisk utveckling.

På bl. a. anförda skäl ansåg utskottet att motionen inte borde föranleda någon riksdagens åtgärd. Utskottet underströk dock att man i det fortsatta lagstiftningsarbetet borde beakta önskemålet om så enhetliga åldersgränser som möjligt. Utskottet upprepade vidare att en samordning inte fick bli ett självändamål, utan varje åldersgräns måste bestämmas under hänsynstagande till det syfte den avser att tjäna.

Pågående utredningsarbete

Sedan riksdagen år 1981 (se LU 1981/82:4) uttalat sig för att en utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap borde ske fick utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt genom tilläggsdirektiv i uppdrag att göra den begärda utvärderingen och att därvid också belysa vissa frågor om omyndighetsförklaring som riksdagen behandlat våren 1982 (se LU 1981/82:34). Utredningsuppdraget avsåg också vissa ytterligare frågor. I tilläggsdirektiven framhölls att utredningen borde kunna ta upp andra spörsmål om förmynderskap och godmanskap.

År 1983 fick utredningen om barnens rätt nya tilläggsdirektiv (Dir. 1984:34) varigenom utredningen bl. a. befriades från sitt uppdrag att se över reglerna om förmyndarskap och godmanskap. Denna uppgift anförtroddes i stället en särskild utredningsman (Dir. 1984:35) och utredningsuppdraget vidgades något.

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet två motioner (båda m) om anpassning av olika åldersgränser till myndighetsåldern.

Enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken (FB) är den som inte fyllt 18 år (underårig) omyndig. En omyndig får inte själv råda över sin egendom och ingå förpliktelser såvida inte annat är föreskrivet i lag. Enligt vissa bestämmelser i FB får den som fyllt 16 år under närmare angivna förutsättningar förfoga över sin egen arbetsinkomst och över vad han fått genom testamente med villkor att han själv skall råda över egendomen. Om han driver näring kan han också ha rätt att ingå rättshandlingar som faller inom området för rörelsen.

Myndighetsåldern 18 år har gällt sedan den 1 juli 1974. Dessförinnan var myndighetsåldern 20 år och ännu längre tillbaka var den 21 år. I samband med sänkningen av myndighetsåldern till 18 år sänktes också åtskilliga andra 20-årsgränser. Ett flertal författningar innehåller emellertid fortfarande åldersgränser som avviker från myndighetsåldern.

I motion 1984/85:839 yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådana författningsförändringar, att ett entydigt myndighetsbegrepp gäller i alla sammanhang i vårt samhälle.

Motionären crinrar om att trots att myndighetsåldern numera är 18 år gäller en mängd andra åldersgränser för exempelvis inköp av varor på Systembolaget, för studiemedelstulldelning m. m. Enligt motionären finns det inte några oantastliga skäl som kan motivera en differentierad myndighetsålder. Motionären anser att åldersgränsen för olika rättigheter och skyldigheter bör vara enhetlig och inte bli föremål för olika manipulationer, t. ex. av valtaktiska skäl.

I motion 1984/85:586 framhålls att reglerna i FB om att den som fyllt 16 år i viss utsträckning får förfoga över sin egendom och ingå rättshandlingar kom till när myndighetsåldern var 21 år. När myndighetsåldern sänktes skedde ingen motsvarande justering av 16-årsgränsen. Motionären anser det befogat att gränsen nu sänks till 13 år och yrkar att reglerna ändras.

Som framhålls i motion 839 finns det i lagstiftningen en mängd åldersgränser som inte sammanfaller med myndighetsåldern. Enligt utskottets mening skulle det i och för sig vara tillfredsställande om man kunde ha ett system med enhetliga åldersgränser. Oftast har emellertid de olika åldersgränserna bestämts efter särskilda överväganden och fyller helt andra syften än 18-årsgränsen i FB. Medan myndighetsåldern sålunda är avgörande för när en persons rättsliga handlingsförmåga skall inträda har andra åldersgränser

tillkommit för att ge barn och ungdom ekonomisk och social trygghet. I vissa fall har åldersgränserna bestämts under hänsynstagande till andra faktorer, som en individs fysiska eller psykiska utveckling.

I likhet med vad utskottet uttalat då frågan om en samordning av åldersgränser tidigare varit aktuell (se senast LU 1975/76:9) vill utskottet understryka att en sådan samordning inte får vara ett självändamål utan varje åldersgräns måste bestämmas under hänsynstagande till det syfte den avser att tjäna. Utskottet vill emellertid framhålla vikten av att man i det fortsatta lagstiftningsarbetet beaktar önskemålet om så enhetliga åldersgränser som möjligt. Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion 839.

Vad utskottet ovan anför har också tillämpning på önskemålet i motion 586. De särskilda reglerna i FB om att den som fyllt 16 år i viss utsträckning får råda över sin egendom m. m. har sålunda tillkommit efter särskilda överväganden om när barnet nått en sådan psykisk mognad att det bör ha en viss rättshandlingsförmåga. Att myndighetsåldern sänkts bör därför inte utan vidare påverka dessa regler. Utskottet avstyrker således också bifall till motion 586. Utskottet vill tillägga att den särskilde utredare som tillkallats för att göra en översyn av lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap är oförhindrad att ta upp det i motionen aktualiserade spörsmålet.

Utskottet hemställer

1. beträffande *samordning av åldersgränser*
att riksdagen avslår motion 1984/85:839,
2. beträffande *16-årsgränsen i föräldrabulken*
att riksdagen avslår motion 1984/85:586.

Stockholm den 12 mars 1985

På lagutskottets vägnar

PER-OLOF STRINDBERG

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Stig Olsson (s), Elvy Nilsson (s), Mona Saint Cyr (m), Ingemar Konradsson (s), Allan Ekström (m)*, Marianne Karlsson (c), Owe Andréasson (s), Stig Gustafsson (s), Sigvard Persson (c), Per Israelsson (vpk), Kersti Johansson (c)* och Berit Löfstedt (s).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.

Särskilt yttrande

Per-Olof Strindberg, Mona Saint Cyr och Allan Ekström (alla m) anför:

Enligt vår mening bör det finnas en enhetlig åldersgräns då olika rättigheter och skyldigheter skall inträda. Var denna åldersgräns skall ligga

vill vi dock inte ta ställning till definitivt. Frågan om en enhetlig åldersgräns får tas upp i lämpligt sammanhang och vi har därför inte ansett oss böra reservera oss mot utskottets ställningstagande.